

Стан та перспективи розвитку галузі плодово-ягідного розсадництва в Україні

Нещодавно розпочались офіційні консультації щодо вступу України до Європейського Союзу. Цілком імовірно, що вже в найближчій перспективі українське законодавство зазнає суттєвих змін і, відповідно, виробникам доведеться адаптуватися до нових умов ведення бізнесу. В цій публікації ми проаналізуємо, наскільки наше законодавство відповідає законодавству Європейського Союзу у сфері розсадництва та охорони прав на сорти рослин і яких змін варто очікувати.

Розпочнемо із законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин.

Україна 18 років тому приєдналась до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин та, відповідно, є членом Міжнародного союзу охорони нових сортів рослин (UPOV). Водночас рекомендовані підходи щодо охорони нових сортів рослин, згідно з UPOV, було накладено на чинну на той час систему реєстрації сортів.

Те ж саме відбувалося і в інших країнах-членах UPOV, але, на відміну від них, в Україні для сортів, які на той час було внесено до Реєстру, запровадили так зване «право на поширення». Тому сьогодні в Україні ми маємо «гібридну систему» і два типи прав на сорт:

- майнові права інтелектуальної власності на сорт, що засвідчуються Патентом;
- майнове право на поширення сорту, засвідчене Свідоцтвом про державну реєстрацію.

Для нових сортів заявник може отримати і Патент, і Свідоцтво, а для сортів, новизна яких втрачена, – лише Свідоцтво.

Відповідно до п. 1 ст. 38 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин», володільцю Патенту, власнику майнового права на поширення, і підтримувачу (для вільних сортів) надається право на поширення, яке, відповідно до п. 2 цієї ж статті, передбачає: відтворення, пропонування до продажу, продаж, імпорту/експорту та зберігання для будь-яких із перелічених цілей.

П. 2 ст. 39 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» передбачає виключне право володільця Патенту на дозвіл/заборону використання сорту, а саме: виробництва, розмноження, доведення до кондиції, пропонування до продажу, продаж, імпорту/експорту та зберігання для будь-яких із перелічених цілей. В обох випадках і володільцю Патенту і власнику майнового права на поширення може свої права передавати іншим особам. Тобто права володільця Патенту і власника Свідоцтва практично дублюються.

Однак важливо зазначити, що для вирощування садивного матеріалу того чи іншого сорту в Україні не достатньо лише одного Патенту. Також потрібно мати Свідоцтво, адже ст. 15 ЗУ «Про насіння і садивний матеріал» обумовлює, що насіння і садивний матеріал вводяться в обіг шляхом реалізації виключно після їхньої сертифікації, а сертифікати на садивний матеріал можуть бути видані, якщо сорт перебуває в Державному реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні (надалі – Реєстр сортів). Іншими словами, якщо сорт захищено лише Патентом, садивний матеріал такого сорту можна імпортувати і продавати на території України, проте, вирощувати та сертифікувати садивний матеріал такого сорту в Україні не вийде, для цього потрібно внести його ще й до Реєстру сортів та отримати Свідоцтво про державну реєстрацію.

Тривалий час в Україні не було врегульовано питання вільних (публічних) сортів, тобто тих, на які право інтелектуальної власності завер-

шилось, припинилось чи ніколи не надавалось. Тому, для прикладу, вирощування та продаж садивного матеріалу таких загальновідомих сортів яблуні, як Антонівка, Папіровка, Кальвіль сніговий та навіть легендарного кримського Кандиль Синап є фактично незаконним. Адже вони не включені до Реєстру сортів.

Звичайно ж, це не означає, що садівники, чітко дотримуючись вимог закону, садивний матеріал цих сортів не вирощують. Безліч інтернет-магазинів продають саджанці сортів, які не включено до Реєстру, невеликі розсадники торгують саджанцями виключно за готівку, більші практикують зміну назви сортів в бухгалтерських документах на «ті, що в Реєстрі» тощо. Тому сьогодні можна цілком аргументовано стверджувати, що переважна частина галузі розсадництва перебуває в тіні.

Із вступом в силу змін до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» нарешті було передбачено визначення «загальнопоширеного» сорту та сорту «суспільного надбання». Проте все-таки в нас є певні відмінності від законодавства, що діє в ЄС, адже на території країн Європейського Союзу будь-хто має право використовувати та поширювати сорт суспільного надбання, як тільки такий сорт було внесено до Реєстру сортів однієї з країн-членів ЄС.

Натомість в Україні, щоб мати можливість легально вирощувати, сертифікувати та продавати садивний матеріал сортів суспільного надбання, український розсадник має отримати «право на поширення» подавши заявку на реєстрацію «підтримувачем» такого сорту.

Для загальнопоширених сортів та сортів суспільного надбання «підтримувачів» може бути скільки завгодно, проте замість того, щоб внести до Реєстру сортів один об'єкт права (сорт суспільного надбання) та реєструвати для нього «підтримувачів» (суб'єктів розсадництва, що подають відповідну заявку), Мінагрополітики наразі кожному заявнику реєструє окремий сорт з окремим номером заявки. Тому сьогодні ми вже маємо в Реєстрі сортів три Дюка (лохина щиткова), три Полки, по чотири Хонейо та Зенга Зенгана (суниця садова).

Відповідно до п. 3 ст. 12 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», для сортів, які зареєстровані в США та/або країнах ЄС, заявник має право вимагати реєстрації сорту в Україні без проведення кваліфікаційної експертизи.

Так значно прискорюється процес, сорт можна зареєструвати лише за 1–2 місяці.

Проте, на думку окремих чиновників, зазначена пряма норма Закону не стосується сортів суспільного надбання. Тобто, щоб зареєструватись «підтримувачем» такого сорту навіть якщо він вже внесений до Реєстру сортів чотири рази поспіль, фахівці Компетентного органу вважають, що заявнику все одно необхідно пройти Кваліфікаційну експертизу (що включає, зокрема, експертизу сорту на відмінність, однорідність і стабільність (ВОС) та експертизу на придатність сорту до поширення (ПСП)).

Насправді цю складну та тривалу експертизу для плодово-ягідних культур проводять «за даними заявника». Тобто заявник оплачує вартість «експертизи» та подає звіт, який містить оцінку низки ознак за відповідною методикою, а сама «експертиза» полягає лише в тому, щоб звірити ці ознаки з тими, що подав перший заявник.

З одного боку, практика реєстрації сорту «за даними заявника» має свої переваги, адже не потрібно витрачати 2–3 роки на проведення реальної експертизи. З іншого боку, не передбачений будь-який контроль правдивості поданої інформації (зокрема, це стосується звіту на відмінність, однорідність та стабільність – ВОС). Тобто перший заявник сорту суспільного надбання може подати визначення ознак сорту «зі стелі», наступний заявник змушений подавати такий же самий звіт ВОС, адже в іншому випадку, він отримає відмову в реєстрації підтримувачем. Така ситуація склалася з сортом лохини щиткової Дюк, де майже третина ознак звіту ВОС не відповідає дійсності.

Лобювання інтересів експертного закладу має місце не лише щодо штучного ускладнення реєстрації «підтримувачів» сортів суспільного надбання. Вже два роки поспіль суттєво збільшуються збори за підтримку прав на сорти.

Враховуючи те, що український заявник має сплачувати подвійний збір (за подовження прав на сорт і окремо за право на його поширення), наразі щорічні збори впродовж перших 5 років становлять по 4600 грн, упродовж наступних 5 років – по 10 400 грн, впродовж ще наступних 5 років – по 14 000 грн, а згодом – по 17 400 грн за кожен сорт.

Іншими словами, якщо говорити про сорти ягідних та плодових культур, які досить часто використовують-

ся впродовж тривалого часу, то щорічні збори за їхню підтримку на території України, можуть перевищувати збір за підтримку права на сорт на території всіх 27 країн Євросоюзу разом.

Аналог українського права інтелектуальної власності на сорт в Європейському Союзі називається «Правом селекціонера» (або скорочено PBR = «Plant Breeders' Right»). Заявник може обрати правовий захист національної системи охорони прав на сорти рослин в одній із країн-членів ЄС або ж зареєструвати сорт у Бюро Спільноти з прав на сорти рослин (CPVO), щоб отримати захист на території всіх країн-членів ЄС.

В обох випадках для нового сорту необхідно буде провести дослідження на відмінність, однорідність та стабільність (ВОС або англ. DUS), яке є найбільш тривалим (для плодово-ягідних сортів 2–3 повних сезони вегетації) і досить дорогим (для прикладу, сьогодні проведення такого дослідження в дослідній установі, акредитованій CPVO, коштує 4130 євро за сезон).

Подальша підтримка нового сорту в Реєстрі CPVO коштує заявнику 380 євро щорічно (за підтримання права інтелектуальної власності на території всіх 27 країн-членів ЄС).

Коли йдеться про сорти суспільного надбання, варто зазначити, що це не обов'язково старі сорти, іноді селекційні установи оголошують новостворений сорт публічним (public domain), роблячи його вільним до використання для всіх охочих.

Для того, щоб всі розсадники отримали можливість легально вирощувати і продавати садивний матеріал вільного сорту, його має бути внесено до національного Реєстру однієї з країн-членів ЄС. Це не обов'язково має бути країна заявника. Так, для прикладу, італійський розсадник може внести сорт до національного Реєстру Нідерландів, адже в Італії система реєстрації сортів досить забюрократизована, а вартість підтримки сорту в Реєстрі неадекватно висока. Водночас у Нідерландах не потрібно платити щорічних зборів за те, що сорт перебуває в Реєстрі (лише через 10 років сплачується 210 євро за продовження реєстрації сорту на наступних десять років).

У США система охорони прав на сорти рослин теж має свою специфіку. Тривалий час сорт рослин розглядали як винахід, тому права на нього реєструвались у вигляді Патенту, як і на всі інші винаходи.

Патент на сорт («Plant Patent» = PP) можна отримати на сорти куль-

тур, що розмножуються вегетативно. Термін його дії становить 20 років. Права, які надає патент на сорт, включають право на розмноження, поширення (пропозицію до продажу і продаж), імпорт/експорт, а також будь-яке використання сорту, в тому числі і для подальшої селекції.

Вартість подання заявки в США залежить від розміру бізнесу заявника. Так, для прикладу, збір за подання заявки на Патент на сорт рослин для великої корпорації становить 220 доларів, для малого бізнесу (Small entity fee) – 88 доларів, для мікробізнесу (Micro entity fee) – лише 44 долари.

Фахівець патентного офісу має провести пошук подібних заявок на сорт (Plant search), який коштуватиме заявнику відповідно 440, 176 або 88 доларів, та експертизу сорту (Plant examination), що коштуватиме відповідно 660, 264 або 132 долари.

За перші 4 роки підтримання чинності Патенту збори не сплачуються, проте через три з половиною роки після отримання Патенту потрібно сплатити збір за наступні 4 роки (відповідно 2000, 800 або 400 доларів), через сім з половиною років – збір за 8–12 рік (відповідно 3760, 1504 або 752 долари), а через одинадцять з половиною років необхідно сплатити збір за останні 8 років захисту (відповідно 7700, 3080 або 1540 доларів).

Окрім Патенту на сорт (USPP), у США можна отримати Захист права на сорт (Plant Variety Protection, або PVP), що надається за правилами Міжнародного союзу охорони нових сортів рослин. Подання та розгляд заявки коштує 5150 доларів. Ця сума також включає проведення всіх експертиз (включно з ВОС) і видачу Сертифікату.

Експертиза на Відмінність, однорідність і стабільність (ВОС) проводиться за рекомендаціями UPOV та займає один або два роки, проте заявник може подати клопотання, щоб зарахувати результати експертизи, яка вже проведена в іншій країні-члені UPOV.

Захист права на сорт (PVP) для більшості культур теж діє 20 років, а для чагарників та дерев (малина, лопуха щиткова, яблуня тощо) – 25 років. Варто зазначити, що щорічні збори за підтримання права на сорт у США взагалі відсутні.

Щодо вільних сортів, у США немає жодних обмежень на їхнє використання (Реєстр сортів як такий теж відсутній).

Тепер перейдемо до законодавства у сфері **насінництва та розсадництва**.

Тут ми майже наздогнали ЄС, проте існують критичні відмінності, через які ми можемо аргументовано стверджувати, що переважна частина української галузі розсадництва наразі перебуває в тіні.

По-перше, це пов'язано з першим питанням (охорони прав на сорти рослин), а саме: складності реєстрації «підтримувачем», щоб отримати дозвіл на використання загальнопоширених сортів та сортів суспільного надбання.

Друга причина – відсутність в українському законодавстві терміну «стандартний садивний матеріал».

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про насіння і садивний матеріал», садивний матеріал вводиться в обіг після його сертифікації. А сертифікація, відповідно, передбачає лише категорії «вихідний», «базовий» та «сертифікований».

Директива Ради 2008/90/ЄС від 29 вересня 2008 р. «Про обіг маточного садивного матеріалу та садивного матеріалу, призначеного для виробництва плодово-ягідної продукції» та імплементаційна Директива комісії 2014/98/ЄС від 15 жовтня 2014 р. «Впровадження Директиви Ради 2008/90/ЄС щодо особливих вимог для родів та видів плодово-ягідних культур, що зазначені у Додатку 1 до вказаної Директиви, особливих вимог, яких мають дотримуватись постачальники, та деталізованих правил офіційного нагляду» передбачає існування категорії стандартного садивного матеріалу, який має назву CAC = Conformitas Agraria Communitatis (лат. «відповідність вимогам сільськогосподарської спільноти»).

Стандартний садивний матеріал – садивний матеріал, що відповідає заявленому сорту, пройшов перевірку та був визнаним вільним від регульованих та карантинних шкідливих організмів відповідними органами державного фітосанітарного контролю.

Тобто, щоб вирощувати та продавати стандартний садивний матеріал, суб'єкту розсадництва потрібно лише провести його апробацію та запросити в розсадник інспектора фітосанітарної служби для відбору зразків і перевірки їх на відсутність карантинних хвороб чи шкідників.

Для порівняння: щоб вирощувати та продавати сертифікований садивний матеріал, окрім вищенаведеного, потрібно ще й «провести» садивний матеріал по ланцюжку Вихідний → Базовий → Сертифікований. Тобто процес матиме такий вигляд:

- відбір рослини-кандидата, яка відповідає всім ознакам декларованого сорту;
- проведення перевірки рослини-кандидата на обумовлений Директивою перелік шкочинних організмів (зокрема вірусів, які не входять до переліку карантинних);
- присвоєння садивному матеріалу категорії «Вихідний»;
- вирощування з Вихідного матеріалу саджанців Базового матеріалу;
- вирощування з Базового матеріалу саджанців Сертифікованого матеріалу;
- сертифікація вирощеного матеріалу – перевірка його сортових і товарних показників.

Як бачимо, для того, щоб діяльність розсадника відповідала вимогам чинного законодавства, необхідно витратити щонайменше три сезони.

Можна, звичайно, цей процес пришвидшити – придбати Базовий садивний матеріал за кордоном. Це типовий шлях, якщо йдеться про нові ліцензовані сорти (правовласник зацікавлений якнайшвидше вивести сорт на ринок, тому, як правило, він допомагає отримати доступ до Базового матеріалу).

А от щодо сортів суспільного надбання – ситуація складніша. Окремі Європейські розсадники мають до нього доступ, проте постачати такий матеріал українським розсадникам їм просто недоцільно (якщо не йдеться про якусь спільну діяльність).

Є ще й третя причина, чому в Україні галузь розсадництва перебуває в такому сумному стані. Це вимога проведення оцінювання фізичних параметрів садивного матеріалу незалежним інспектором органу сертифікації для видачі Сертифіката, що підтверджує товарні якості.

У країнах ЄС та США немає сертифіката, що підтверджує товарні властивості садивного матеріалу. Розсадник (постачальник) визначає фізичні параметри саджанців під час сортування (для прикладу, це розмір кореневої системи чи місткість контейнера для саджанців, що вирощуються в субстраті; кількість пагонів, їхня висота; діаметр різка суниці тощо) та може вказати їх у Договорі на постачання чи Специфікації до такого Договору. Тобто узгодження товарних якостей та їхня відповідність договірним умовам – це виключна прерогатива сторін договору постачання, і державні органи не мають до цього жодного відношення. І всі розбіжності, які можуть виникнути під час відвантаження саджанців замовнику, вирішують сторони договору шляхом переговорів чи в судовому порядку.

За запитом клієнта з України, перелік фізичних параметрів та їхніх показників зазначається на бланку самого постачальника. Цей документ називається «Сертифікатом якості» або «Сертифікатом відповідності», і його цілком достатньо для розмитнення і подальшої реалізації імпортованих саджанців на території України.

Для українського розсадника все набагато складніше: необхідно звернутися до сертифікаційного органу та подати відповідну заявку та пакет супровідних документів. Якщо пакет документів відповідає вимогам чинного законодавства, агроном-інспектор сертифікаційного органу має виїхати в розсадник, оглянути партію садивного матеріа-

лу, відібрати зразки, підготувати Акт відбору проб та перевірити відповідність всіх заявлених фізичних параметрів саджанців склавши Протокол результатів дослідження відібраних проб. Лише через декілька днів розсадник отримає Сертифікат, що засвідчує товарні якості садивного матеріалу.

Ну і «квіточка на торт», яку Мінагрополітики додало минулого року: згідно з п. 27 Порядку проведення сертифікації садивного матеріалу, видачі та скасування сертифікатів на садивний матеріал «суб'єкт розсадництва формує партію садивного матеріалу за однорідністю свого сортового складу та категорії відповідно до етапу розмноження для реалізації одному покупцю»

Це означає, що для кожного окремого замовника та на кожну окрему партію саджанців розсадник має пройти весь алгоритм дій, що описаний вище, та оплатити відповідні послуги органу сертифікації.

Як бачимо, українські розсадники перебувають у значно гірших умовах. Вони не мають права самостійно виміряти, наприклад, висоту саджанця чи поррахувати кількість пагонів. Фактично вони змушені порушувати законодавство, адже витратити стільки часу на кожне окреме відвантаження на практиці нереально. А для окремих типів садивного матеріалу, наприклад, розсади суниці типу фріго – перевірити товарні якості кожної окремої партії саджанців після закладання їх на зберігання в холодильник взагалі неможливо, адже для цього їх потрібно розморозити, а повторне заморозування фріго розсади суниці не допускається.

Тому, з метою гармонізації українського законодавства у сфері розсадництва, необхідно виконати нижчезазначені рекомендації.

1. Спростити внесення до Реєстру сортів суспільного над-

бання та загальнопоширених сортів. Зобов'язати Експертний заклад отримувати достовірну інформацію щодо відмінності, однорідності та стабільності (ВОС) для таких сортів шляхом інформаційного обміну між державами-членами UPOV.

2. Спростити реєстрацію підтримувачів сортів суспільного надбання шляхом додавання суб'єкта розсадництва, який подав заявку, до вже внесеного до Реєстру такого сорту. Надалі під час внесення змін до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» передбачити безумовне право будь-якого суб'єкта розсадництва використовувати та поширювати будь-який сорт, що має статус сорту суспільного надбання, або загальнопоширеного сорту без будь-яких обмежень і без необхідності реєструвати його підтримувачем.

3. Переглянути розмір зборів за підтримання чинності прав на сорти рослин та права на їхнє поширення (перебування сорту в Реєстрі сортів). Встановити єдиний розмір збору, без залежності від терміну перебування сорту в Реєстрі сортів.

4. Внести зміни до Закону України «Про насіння і садивний матеріал», передбачити категорію Стандартного садивного матеріалу. Так у розсадників з'явиться «перехідний період», вони отримають змогу легально продавати садивний матеріал протягом часу, необхідного для введення сорту у сертифікаційну схему.

5. Дозволити визначення товарних якостей вирощеного садивного матеріалу відповідальним працівником суб'єкта розсадництва.

Такий підхід відповідатиме сучасним міжнародним практикам та дозволить сформувати легальну, ефективну та конкурентоздатну галузь розсадництва в Україні.

Для ілюстрації використано фото з розсадника ТОВ «ФруТек».